

BOLANING TARBIYASIDA PSIXOLOGIYANING O'RNI

QAHHOROVA ZUHRAXON ULUG'BEK QIZI
QAHHOROVA FOTIMAXON ULUG'BEK QIZI

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 1-bosqich talabalari
Tel raqam: +998 88 550 60 66

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute Pedagogika fakulteti Pedagogika va
psixologiya kafedrası o'qituvchi (maqola ilmiy raxbari)

Email: ulugbekshomurotov986@gmail.com

Tel: +998915107420

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotatsiya : Bolaning tarbiyasida psixologiyaning o'rni juda muhimdir. Psixologiya bolaning xulq-atvori, hissiyotlari, ijtimoiy va intellektual rivojlanishini tushunishga yordam beradi. Ona-ota va tarbiyachilar psixologik bilimlar orqali bolaning individual xususiyatlarini hisobga olib, unga mos tarbiyaviy yondashuvni tanlay oladi. Shu bilan birga, psixologiya bolaning ijtimoiy muhitga moslashuvi, ishonchli va sog'lom shaxs sifatida shakllanishida asosiy vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, psixologiya bolaning o'zini anglashiga, ishonchli va sog'lom shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Bola, Bola tarbiyasi, Ijtimoiy moslashuv, Individual yondashuv, Shaxsiy rivojlanishi

Kirish. Bola – kelajakning eng qimmat boyligi, jamiyatning eng nozik bo'lagi hisoblanadi. Bola tarbiyasi ota-ona va tarbiyachilarning doimiy e'tiborini talab qiladi. Har bir bola o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, hissiy va aqliy rivojlanishi uchun qulay muhit va mehrga muhtojdir. Psixologik bilimlari asosida bola hissiyotlarini anglashi, ijtimoiy muhitga moslashishi va sog'lom shaxs sifatida shakllanishi osonlashadi. Shu bois, bolaning tarbiyasida sabr, hurmat va individual yondashuv muhim o'rin tutadi. Tarbiyachining psixologik bilimlardan foydalangan holda yondashuvi tarbiyaning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Natijada, psixologiya bolaning tarbiyasida nafaqat bilim, balki hissiy va axloqiy rivojlanishning ham asosiy vositasi sifatida xizmat qiladi. Bola tarbiyasida psixologik yondashuv qo'llanilganda, u kelajakda ishonchli, ijtimoiy jihatdan faol va sog'lom shaxs sifatida

shakllanadi. Ushbu maqolada Bolaning tarbiyasida – psixologiyani asosiy jihatlari uning hissiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishini to‘g‘ri yo‘naltirishga yordam berishdir. Psixologiya bolaning ichki dunyosini, qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash imkonini beradi, shuningdek, uning xulq-atvorini shakllantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Bolaning tarbiyasida psixologiyaning o‘rni: Bolaning tarbiyasi murakkab va nozik jarayon bo‘lib, unda psixologiyaning roli beqiyosdir.

Psixologiya bolaning ruhiy rivojlanishini, xulq-atvori va ijtimoiy ko‘nikmalarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Shu orqali bolaga mos tarbiya usullarini aniqlash va qo‘llash mumkin bo‘ladi. Psixologik bilimlar bolaga o‘zini ifoda etish, hissiyotlarini boshqarish, ijtimoiy muhitga moslashish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Shu tariqa, bolaning shaxsiyati to‘laqonli, ijobiy xulqli va ijodiy rivojlangan bo‘lishi ta‘minlanadi. Shunday qilib, psixologiya bolaning tarbiyasida asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida xizmat qiladi va uning to‘liq, muvozanatli rivojlanishini ta‘minlashda muhim vositadir. Shuningdek, bolaning xarakteri – uning xatti-harakatlarini, qarorlarini va hissiy reaksiyalarini belgilovchi psixologik tuzilma bo‘lib, shaxsiyatning eng muhim qismi hisoblanadi. Xarakter bolaning ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, shaxsiy tajriba va genetik omillarga bog‘liq holda rivojlanadi. Xarakterning shakllanishida eng muhim jihatlar quyidagilar: o‘zini boshqarish, mehnatsevarlik, ijtimoiy moslashuvchanlik, qaror qabul qilish va o‘ziga xoslik. Bola o‘z his-tuyg‘ularini nazorat qila olishi, mas‘uliyatni bajarishga tayyor bo‘lishi, jamoadagi munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishi va o‘z qiziqishlariga amal qilishi xarakterning muhim belgilari hisoblanadi. Bolaning xarakteri rivojlanishida bir nechta omillar katta ro‘l o‘ynaydi.

Oilaviy tarbiya, ota-onaning mehribonligi va nazorati, maktabdagi o‘qituvchilar va do‘stlarning ta’siri, shuningdek, bolaning o‘z tajribasi va genetik xususiyatlari xarakterning shakllanishini belgilaydi. Misol uchun, bolaning sabr-toqati va hissiy barqarorligi uning stress holatlarini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi, hamdardlik va mehribonlik esa ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlaydi. Shunday qilib, bolaning xarakteri uning psixologik rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Xarakter orqali bola nafaqat o‘zini anglaydi, balki jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladi va kelajakdagi shaxsiy hamda ijtimoiy muvaffaqiyatining poydevorini yaratadi. Shaxsning munosabatlarini aks ettiruvchi xarakter hislatlarini to‘rtta tizimga ajratish qonuniy holatga aylangan:

1. Jamoaga (guruhga) va ba’zi bir insonlarga nisbatan munosabatni ifodalovchi xususiyatlar: yaxshilik, mehribonlik, talabchanlik, takabburlik va boshqalar.
2. Mehnatga nisbatan munosabatlarni mujassamlashtiruvchi xususiyatlar:

mehnatsevarlik, dangasalik, vijdonlilik, mas'uliyatlilik, mas'uliyasizlik kabilar.

3.Narsalarga nisbatan munosabatni aks ettiruvchi xususiyatlar:

ozodalik, ifloslik, ayash, ayamaslik va hokazo.

4.Shaxsning o'ziga nisbatan munosabatlarini ifodalovchi hislatlar: izzat-nafslilik, shuhratparastlik, mag'rurlik, takabburlik, dimog'dorlik,kamtarinlik, samimiylik va boshqalar.

Bolaning tarbiyasida – psixologiyaning qanday o'rni bor?

Bolaning tarbiyasida psixologiya asosiy yo'l-yo'riq sifatida xizmat qiladi. Psixologik bilimlar bolaning ruhiy rivojlanish bosqichlarini aniqlashga yordam beradi va unga mos tarbiya usullarini belgilaydi. Masalan, kichik yoshdagi bolalar Bolaning tarbiyasida psixologiya uning ruhiy va aqliy rivojlanishini tushunishga yordam beradi. Psixologik bilimlar bolaning hissiyotlarini boshqarish, xulq-atvorini shakllantirish va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda yo'l ko'rsatadi. Bolaning tarbiyasida psixologiya uning ruhiy va aqliy rivojlanishini tushunishga yordam beradi. Psixologik bilimlar bolaning hissiyotlarini boshqarish, xulq-atvorini shakllantirish va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda yo'l ko'rsatadi.

Har bir bola o'ziga xos xarakterga ega bo'lgani uchun, psixologiya yordamida unga individual yondashuv tanlanadi. Shu tariqa, bola o'zini ishonchli his qiladi, mustaqil fikrlashni o'rganadi va salbiy odatlardan saqlanadi. Psixologiyasiz tarbiya esa bolaning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida samarali bo'la olmaydi.Shunningdek, Psixologiya maktablari shaxsning rivojlanishini turlicha tushuntiradi.Psixoanalitik maktab (Freyd) bo'yicha shaxs xatti-harakatlari ichki istaklar va ong osti tuyg'ular bilan shakllanadi. Masalan, bolaning yoshligida onasi bilan bog'liqligi uning kelajakdagi munosabatlariga ta'sir qilishi mumkin.Behaviorizm maktabi (Uotson, Skinner) esa shaxsni atrof-muhit bilan bog'liq o'rganish va mukofot-jarimalar orqali tushuntiradi. Bola yaxshi ish qilganda maqtov oladi, shuning natijasida ijobiy xulqni takrorlaydi.Gumanistik psixologiya (Maslou, Rogers) shaxsni ichki o'sish va o'z imkoniyatlarini amalga oshirishga intilish orqali rivojlanadi, ya'ni bola o'z qobiliyatlarini kashf qilib, mustaqil va ishonchli bo'ladi.

Kognitiv maktab (Piaget, Beck) shaxsni ongli fikrlash va bilish jarayonlari orqali tushuntiradi. Bola muammoni tahlil qilib, ongli qaror qabul qiladi.Sotsiokultural maktab (Vygotskiy) bo'yicha shaxs ijtimoiy muloqot va madaniyat orqali shakllanadi. Masalan, bola do'stlari bilan muloqot qilib, ijtimoiy qoidalarni o'rganadi va shaxsiy fazilatlarini rivojlantiradi.Shunday qilib, har bir psixologik maktab bolaning shaxsiyati va xatti-harakatlarini turlicha talqin qiladi. Bu esa tarbiyaviy yondashuvlarda turli metodlarni qo'llash imkonini beradi. Shuning uchun, bola tarbiyasi – bu bolaning xulq-

atvori, odob-axloqi, ong va hissiyati shakllanish jarayonidir. Tarbiya bolaning shaxsiyati, ijtimoiy munosabatlari va kelajakdagi hayotga tayyorgarligini belgilaydi. Tarbiya uyda, maktabda va jamiyatda beriladigan ta'lim-tarbiyaviy ta'sirlar orqali amalga oshadi. Yaxshi tarbiya bolaning halol, mas'uliyatli va mehribon bo'lib ulg'ayishiga va yosh shaxsning sotsial rivojlanish darajasini (masalan, ma'lum sotsial rollarni egallash yo'llari) uning tengdoshlari uchun statistik normal daraja bilan solishtirish orqali o'lchanadi. Shuningdek, shaxsning subyektiv yoshi bo'lib, u ichki hisob sistemasiga ega. Bunga ko'ra, inson o'z yoshiga o'zi baho beradi. Subyektiv yosh asosini o'z-o'zini his etish tashkil qiladi. Shunga ko'ra, subyektiv yosh xronologik yoshdan holi hisoblanadi. Inson o'zini haqiqiy yoshidan katta yoki bo'lmasam kichik his qilishi mumkin. Psixologik tadqiqotning predmeti shaxsning psixologik yoshi, asosiy vazifasi esa hisob sistemasini qidirish va xronologik birlikni o'lchash hisoblanadi. Shunga ko'ra, psixik rivojlanishni davrlashtirish amalga oshiriladi. Har qanday davrlashtirishning maqsadi rivojlanish bosqichlarida birini beradi. Shuningdek, milliy psixologiyada shaxs ikki qarash bilan o'rganiladi.

1. Barcha psixologik jarayonlar – e'tibor, xotira, fikrlash shaxsga tobe bo'lgan tanlangan xarakterga ega aktiv holtaga egadir.

2. Shaxsni o'z-o'zidan o'rganish qarshi bilan sturukturasi, uning shakllanishi nazaryasini o'rganadi. Shaxsning individual rivojlanish tahlili shuni ko'rsatadiki, konkret shaxs hayot yo'li nuqtai nazaridan yosh kategoriyasi bir qancha pozitsiyalarga ko'ra qarab chiqilishi mumkin. Biologik yosh organizm funksiyasi va moddalar almashinuv holatini mazkur xronologik yoshga tegishli bo'lgan populyasiyaning rivojlanish darajasi o'rtacha ko'rsatkichi bilan solishtirish orqali aniqlanadi. Bunga asos qilib har bir inson organizmida sodir bo'ladigan genetik, morfologik, fiziologik hamda neyrofiziologik o'zgarishlar olingan. Psixologik yosh individning psixik rivojlanish darajasi (aqliy, emotsional va b.) bilan unga muvofiq keladigan normativ daraja o'rtasida bog'lanishni yuzaga keltirish yo'li bilan o'rnatiladi.

Xulosa. Bolaning tarbiyasida psixologiyaning o'rni beqiyosdir. Chunki psixologiya bolaning ruhiy holati, xarakteri, hissiyotlari, qiziqishlari va xulq-atvorining shakllanish jarayonini o'rganadi. Bola tug'ilgan ondan boshlab, u bilan qanday muloqot qilinishi, unga qanday muhit yaratilishi, qanday so'zlar va munosabatlar bildirilishi — bularning barchasi bolaning ruhiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, tarbiya jarayonida psixologik yondashuvni to'g'ri tanlash har bir insonning kelajagini belgilovchi muhim omillardan biridir. Psixologiya yordamida bola shaxsining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, uning rivojlanishiga individual yondashuv qo'llash mumkin. Bu esa bolada o'ziga ishonch, ijobiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va muomala madaniyatini

shakllantiradi. Har bir bola o‘ziga xos, uning ruhiy unyosi boshqalarnikidan farq qiladi. Shu sababli tarbiya jarayonida umumiy usullardan tashqari, psixologik bilimlarga asoslangan individual yondashuv muhimdir. Bolaning tarbiyasida sog‘lom psixologik muhit yaratish – mehr, e‘tibor, sabr-toqat va tushunish orqali amalga oshadi. Bunday muhitda bola o‘zini qadrlangan, tushunilgan va xavfsiz his qiladi. Natijada, u ijtimoiy jihatdan faol, aqlan yetuk va ruhiy barqaror shaxs bo‘lib voyaga yetadi. Shunday qilib, psixologiya bolaning to‘laqonli kamol topishida, uning axloqiy, aqliy va hissiy rivojlanishida asosiy yo‘naltiruvchi kuch hisoblanadi. Tarbiya jarayonida psixologik yondashuvni to‘g‘ri qo‘llash — barkamol, sog‘lom fikrli, mustaqil va ma’naviy boy yosh avlodni voyaga yetkazishning eng ishonchli yo‘lidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. D.G'. Muhammedova, n.m. mullaboyeva, i.a. rasulov" umumiy psixologiya" "mumtoz so‘z" 2018
2. M.G. Davletshin, s.m. to‘ychiyev umumiy psixologiya t: 2002
3. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
4. Shadiev N., To‘xtayev A. Psixologiyada individual yondashuv asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
5. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: CSIE, 2011.
6. Florian L. The Sage Handbook of Special Education. Sage Publications, 2017.
7. 4. <https://kitobsevar.u>